

ARSLANAGIĆA MOST KOD TREBINJA

Smail Tihic

Arslanagića most kod Trebinja

Cini se tačnom misao da mostovi, uz džamije, čak možda i prije njih, čine — po stvaralačkoj inventivnosti i arhitektonsko-konstruktivnim odlikama — ono najvrednije što je dalo tursko graditeljstvo tokom svog višestoljetnog i plodonosnog razvitka na širokim prostranstvima golemog Otomanskog carstva. Zanimljiv isječak tog napore ponikao je i na tlu koje nastavaju jugoslavenski narodi. S vremenom, međutim, mnogi od tih spomenika nestali su, posebno oni građeni od trošnog, drvenog materijala, kakvi su objekti bili česta pojava u našoj sredini. Kudikamo uspješnije odolijevali su stihiji i vremenu kameni mostovi građeni na većim rijekama, pa i onim manjim, obično u gradovima ili u krajevima u kojima se nije oskudijevalo u tom materijalu.

Među jugoslavenskim zemljama koje su stajale pod turskom upravom Bosna i Hercegovina spada u one oblasti u kojima je egzistirao i do naših dana se sačuvao značajniji fond spomenika te vrste. Pojedini između njih predstavljaju remek-djela starije turske mostogradnje, građevine koje po realnoj vrijednosti svoje arhitekture mogu stati uz bok ostvarenjima koja su već davno našla svoja mjesta u svjetskoj povijesti umjetnosti. U nizu od desetak najvrednijih bosansko-hercegovačkih starijih mostova,¹ Arslanagića most kod Trebinja

¹ Stari most u Mostaru (»okamenjeni polumjesec na Neretvi«), nastao 1566/67. g., djelo vrsnog arhitekta Hajredina, vjerojatno jednog od učenika znamenitog turskog graditelja Kodža-Mimar Sinana; višegradski ćuprija, zadužbina Mehmed-paše Sokolovića (ima 11 lukova i duga je 180 m), gradio ju je Kodža-Mimar

ulazi u najuži izbor, a mnogi su spremni da ga tretiraju ravnim po vrijednosti i onim najpoznatijim i još uvijek najviše cijenjenim: Starim mostom u Mostaru i kame- nom ćuprijom Mehmed-paše Sokolovića u Višegradu.

Situiran je na oko 4—5 km istočno od Trebinja, u rijetko nastanjenom i gotovo pustom kraju. Zaobiđen od saobraćajnica našeg vremena, on je doskora služio samo lokalnim potrebama mjesnog stanovništva. A ne- kada je svakako morao imati kudikamo važniju funk- ciju kada je egzistirao kao nezamjenjiv objekat na transversalnoj komunikaciji koja je na ovom potezu povezivala unutrašnjost zemlje s jadranskim obalnim područjem, konkretnije s Dubrovnikom i Bokom ko- torskom, a koja je cestovna saobraćajnica mogla opsto- jati i u srednjem vijeku. U periodu turske uprave ona je još više dobila u svom značenju, inače kako da se drugačije objasni gradnja ovog monumenta, koji je, znamo, imao strogo namjensku funkciju.

Podaci o vremenu nastanka spomenika, njegovoj iz- gradnji, graditelju i meceni, veoma su oskudni i dosko- ra stajali u najvećoj oprečnosti. Od naivne konstatacije da je mogao nastati u doba rimske uprave u ovim kra-jevima, te pogrešnih sudova da je mnogo kasnijeg da- tuma (XVII vijek), tj. da je građen u doba kandijskih ratova,² sve do posljednjih otkrića koja upozoravaju na mogućnost da je i ovaj objekat izgrađen sredstvima ve- likog vezira Mehmed-paše Sokolovića,³ kretale su se po- stavke o nastanku ovog monumenta koji je, za razliku na istovremeno podignute mostove u Mostaru i Više- gradu, ostao gotovo zanemaren od strane stručnjaka, zbog toga manje-više nepoznat u historiji umjetnosti. I tek sada kada je, izgradnjom hidroenergetskog siste- ma u dolini rijeke Trebišnjice, došla u pitanje egzisten- cija spomenika, počelo se nešto više i s ispitivanjem historijskih podataka vezanih za ovaj objekat i njegove arhitektonske vrijednosti, a koji sve elementi upućuju, i nedvojbeno, na čvrst zaključak da je djelo turskih graditelja XVI stoljeća.

Ime je, navodno, dobio po nekom Arslan-agi,⁴ čovjeku za kojega se tvrdi da je na ovo mjesto doselio iz Novog u Boki kotorskoj, i, kroz dugo vrijeme, sa članovima svoje porodice i potomcima čuvao objekat u svojstvu carinskog organa za sol koji je artikl u tovarima pre- nošen s obalskog područja Jadrana u unutrašnjost ze-

Sinan. Gradnja završena 1575. g.; Kozja-ćuprija, 3 km istočno od Sarajeva nastala vjerovatno u prvoj polovini XVI vijeka (duga je 42 m), podignuta u jednom luku sa dva kružna otvora; zatim Principov most i Šeher-ćehajina ćuprija na Miljacki u Sarajevu; Most na Plandištu kod Blažuja; Kriva ćuprija na Radobolji u Mostaru; jednolučni kameni most na Žepi (općina Rogatica), Most u Klepcima kod Čapljinje i dr.

² Vidi: Z. Kajmaković »Značajniji likovni i arhitektonski spo- menici u dolini Trebišnjice«, *Naše starine*, VIII, 1962, 47.

³ Prema istraživanjima koja je vršio M. Kujačić u dokumentaciji dubrovačkog arhiva most je sagrađen mecenatstvom Mehmed- paše Sokolovića, u vrijeme kada je ova poznata istorijska lič- nost zauzimala položaj velikog vezira, dakle između 1563. i 1575. godine. (*Ibidem*).

⁴ U Trebinju i danas žive mnogi članovi brojne i ugledne poro- dice Arslanagića. Zanimljivo je uz to spomenuti da se u nepo- srednoj blizini mosta nalazi istoimena seoska aglomeracija: Arslanagića most.

⁵ G. 1956. Skupština općine Trebinje zatražila je od Zavoda za zaštitu spomenika kulture SRBiH suglasnost da pristupi izradi betonske prevlake preko porušenog dijela mosta u svrhe po- novnog uspostavljanja pješačkog pribrežnog saobraćaja. Zavod je prihvatio ovu sugestiju i most je, neinventivno, i u gruboj formi, popravljen. Pomenuto rješenje vrlo je nespretno i nera- zumno, pogotovu kada se ima na umu činjenica da se istim

mlje. Takvoj svrsi poslužila je i stražarnica na sredini mosta građena na kat (visoka oko 4 m) sa dvojna jaka hrastova vrata namijenjena za prolaz natovarenih ko- nja i njihovih pratilaca. Na katu je soba u kojoj je bo- ravio stražar. Godine 1890., u vrijeme kada su, po svoj prilici, izvođeni radovi na popravci mosta, srušena je ova stražarnica i kasnije nije obnovljena.

Skupa s prilazima most je dugačak oko 90 (tačnije 92,25) metara i ima šest otvora. Dva središnja, najviša, penju se na visinu od oko 15 m, a promjeri su im 18,60, odnosno 17,66 metara, dok dva krajnja, iznad kojih su izgrađeni nešto manji, tzv. olakšavajući otvori, široki su 9,00, odnosno 8,95 metara. Svi otvori su polukružno zasvođeni, razdvojeni snažnim, relativno uskim stubo- vima, koji završavaju oštrim kljunovima. Za gradnju ćuprije upotrijebljen je solidno tesan, pomno obrađen kamen krečnjak. Na kolovozu (širokom oko 3,50 m) je kaldrma, građena na podlozi od sitnog lomljenca (tu- canik) izmiješanog sa zemljom. Ograda (korkaluk) je od lijepih (do 1 m dugačkih i 0,80 m visokih) kamenih ploča, međusobno, i sa konstrukcijom mosta, poveza- nih željeznim šipkama. Za posljednjeg rata, četnici su, u namjeri da poruše ovaj objekat, izvršili djelomično rušenje lijevog krila, na dužini od oko 7—8 metara. Ta- ko porušen kameni materijal ogradnog zida i svoda još je i danas u vodi (na dijelu ispod mosta) i mogao bi se neposredno iskoristiti za potrebe rekonstrukcije oštećenog dijela građevine.⁵

Ono što čini osobito vrijednim ovaj spomenik kultu- re jest njegova arhitektonika, ona neobično lomljena linija kao i izvjesna kompozicijska sloboda. Ti elementi daju mostu posebno mjesto među mostovima turskog vremena izgrađenim u Bosni i Hercegovini. Takva kon- cepcija nesumnjivo je posljedica nastojanja arhitekta da u postojećim uslovima terena i toka rijeke iznađe najfunkcionalnije rješenje. Po onome što ovdje susre- ćemo, može se, i bez dvoumljenja, istaći sud da je on tu svoju zamisao riješio s neobičnom smjelošću i veli- kom vještinom. Pošto je učvrstio tri masivna kamena potporna u koritu rijeke, povezao ih je s dva velika konstruktivna luka uravnotežujući, po dužini, osnovnu konstrukciju. Da izmiri visinske razlike, nastale kao re- zultat različite konfiguracije tla, u kojem desna obala

troškom mogao izvršiti njegov popravak na način koji bi bio u skladu s principima suvremene konzervatorske prakse.

⁶ Historija ovog problema stara je gotovo čitav decenij i potiče od trenutka kada je donijeta odluka o otpočinjanju radova na realizaciji gigantskog projekta »Trebišnjica« kojim trenutkom je postalo aktuelno pitanje prijenosa spomeničkog nasljeđa ugro- ženog na području predviđenom za stvaranje akumulacionog bazena. Od tada do danas riješeno je samo pitanje dislokacije spomeničkih vrijednosti iz sklopa manastirskog kompleksa Do- brićevo (na novu lokaciju u mjesto Orah, kod Bileće, prenijeti su manastirska crkva sa živopisom i pušnica), dok je problem spašavanja preostalog fonda kulturnoumjetničkog inventara ostao i do danas neriješen, uprkos mnogim intervencijama or- gana zaduženih za brigu i čuvanje nacionalnog kulturnohisto- rijskog nasljeđa, i neprekidnom njegovom podgrijavanju putem štampe i drugih oblika javnog komuniciranja.

U posljednji trenutak (20. septembra 1965. g.) republički Zavod za zaštitu spomenika kulture SR Bosne i Hercegovine donosi odluku o privremenoj zabrani punjenja bazena Gorica za svo vrijeme dok investitor — HE Trebišnjica ne demontira spo- menik pod stručnim nadzorom Zavoda i materijal ne prenese i deponira u neposrednoj blizini nove lokacije. Protiv ovog rje- šenja HE Trebišnjica uložila je žalbu Republičkom sekretarijatu za kulturu i obrazovanje uz obrazloženje da su joj tek sredinom septembra 1965. g. odobrena finansijska sredstva u iznosu od

rijeke ima izrazito jači nagib, anonimni graditelj je uspostavio takve odnose u gornjem dijelu građevine da oni postupno smanjuju oštrinu uspona zbog čega je most, kao cjelina, dobio jednu za naše prilike neobičnu liniju i kompozicijsku raščlanjenost. Toliko karakteristična uzlazno-silazna linija starih turskih mostova ovdje je dvostruko lomljena što je svakako rezultat potrebe za premošćivanjem širokog korita rijeke čije obale nisu mogle biti povezane jednim već s dva naporedo, po sredini postavljena, konstruktivna luka. Rješenje je, nema sumnje, najfunkcionalnije u odnosu na sve druge pokušaje koje bismo, u postojećim uslovima, u ono vrijeme mogli uopće dobiti. Držeći se jedne davno proklamirane istine da je svako rješenje koje možemo smatrati funkcionalnim i estetski najuspjelije, ne možemo se oteti utisku da takvu ocjenu ne primijenimo i u ovom slučaju, budući da, zaista, most, i oblikovno i estetski, odražava punu zrelost mostogradnje turskog

50 milijuna starih dinara u svrhe demontaže, uz to da bi zabrana punjenja kompenzacionog bazena Gorica, u jesen 1965. g., predstavljala nenadoknativ gubitak za nacionalnu privredu. Istom prilikom investitor upozorava na spremnost da pristupi demontaži objekta u ljeto 1966. godine, kao i deponovanju materijala u neposrednoj blizini buduće lokacije. Nakon toga Republički sekretarijat za kulturu i obrazovanje naložio je HE Trebišnjici da u ljetnjem periodu 1966. g., a najkasnije do 30. novembra, prenese i postavi spomenik na novoodređenu lokaciju i pod stručnim nadzorom Zavoda. Investitor je uložio žalbu na ovakvo rješenje Republičkog sekretarijata tako da poslije toga

vremena. To nije iznenađenje, kada imamo na umu činjenicu da je nastao u cvatu turske graditeljske aktivnosti (u XVI st.), upravo u vrijeme kada su na bosansko-hercegovačkom tlu ponikla i ona dva druga, isto tako smiona i grandiozna rješenja: Stari most u Mostaru i višegradska ćuprija.

Razumljivo je zbog tog bilo strahovanje koje je izražavala javnost za sudbinu ovog vrijednog monumenta turske profane arhitekture u našim krajevima u trenucima kada se pojavila opasnost njegovog ugrožavanja vodama akumulacionog bazena hidroenergetskog sistema »Trebišnjica«.⁶ Od jeseni 1965. g. objekat je pod vodom. Da li će biti spašen u ljetnjem periodu 1966. g., kako se to očekuje, stvar je savjesti društva. U protivnom lišavamo se prava da pred historijom i civiliziranim svijetom branimo stav koji nema opravdanja: ni moralnog, ni historijskog, čak ni privrednog ili kad bi se radilo i o pitanju ekonomičnosti takva zahvata.⁷

čitav ovaj problem stoji u znaku pune neizvjesnosti. U kontekstu svih tih okolnosti egzistencija ovog značajnog spomenika kulture dovedena je do stupnja najveće ozbiljnosti.

⁶ U jesen 1966. g. izvršena je demontaža mosta i materijal deponiran u blizini nove lokacije. U martu 1967. g. pravomoćnom sudskom odlukom spor je riješen na način da je stavljena obaveza investitoru HE »Trebišnjica« da u roku od dvije godine osigura sredstva za rekonstrukciju mosta na novoj lokaciji — u Gorici kod Trebinja. Ovaj zahvat izvršit će se pod stručnim nadzorom Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR B i H u Sarajevu. (Podaci dobiveni u vrijeme štampanja članka.)